

Michel Onfray

Egy vérbeli spanyol nemes emlékezete

Amikor El Greco karcsú, hosszú, nyúlánk, emberi alakjait festi, Cervantes föltalálja Don Quichotte-t, a búsképű lovagot, akit fizikailag leginkább a Toledóban kiállított Szent Bernát arcképén vélek fölismerni. Sancho Pansa útitársához jól illenek testének ráncai, köpenyének redői, az ég felé törő sudár, szikár, végtelenül finom ösztövé formák. Rubens ekkoriban festi Leukipposz lányait, az amazonokat, Dianát, Medici Máriát, Helene Fourment-t, meg a többi érzéki, fölöttébb kíváncsú, telt idomú, gusztusos, fehér női testet, amelyekben, nem tehetek róla, de többnyire Zerline, Elvire és Donna Anna, meg Don Juan többi ezerhárom meghódított nőalakjának arcát, keblét, hasát, csípőjét, ismerem föl. Mert a Nagy Évszázad első éveiben Don Quichotte és a Kővendég gyakorta látogatja Spanyolországot, akárcsak El Greco és Rubens...

Különös szomszédság: Don Quichotte de la Mancha és Don Juan Tenorio születése a vér és a tömjén katolikus Spanyolországában. Egyfelől gúnyolódás egy összeomló félben lévő világon, másfelől egy teljességgel cinikus univerzum születése, amely sajnos a kellemes óráknak rendeltetett. És e forradalom tetőpontján lehetünk tanúi Balthasar Grácián, a barokk elméletírója születésének, aki e két alakban az érem két oldalát pillantotta meg: Don Quichotte-ot, egy széthulló, érvényét veszítő világfölfogás görcsös kinövését és Don Juant, egy születő univerzum kesernyés csíráját.

A korszak bővelkedik „rendszerváltó” alakokban: Kepler és Galilei, a végtelen univerzum feltalálói, a zárt világ sírásói. Harvey, a szív autonómiájának és a vérkeringés betegségeinek felfedezője. Descartes, az elkülönült individuum világgá kiáltója, amely individuum szembehelyezkedik a természettel, és csodálatos, ám szívet szorongató odüsszeiára hivatott. Agrippa d'Aubigné, a keresztény világ és a felebaráti szeretetnek keresztelt tragikus vértenger végzetes szakadásának költője. Gesualdo, a szeretett nő gyilkosa és egy hallatlan, lázas, látnoki, lelket fölkavaró zene szerzője. A XVII. század hajnalán Giordano Bruno máglyája arról tanúskodik, hogy a modern világot heves erőszakossággal, lázasan építik.

A modernség e két aktív és reaktív alakjának tökéletesen megfelelnek hasonlóképp híres szolgálók: Sancho és Leporello. Jules Massenet operájában Sancho reszket, mint egy nyuszika.

És vajon tudjuk-e, hogy Don Juan szolgájának neve olaszul kisnyulat jelent? A pszichoanalitikusok szívesen értekeznek e kettős lényekről, akiknek rendeltetése szerintük az állítólagos lappangó homoszexualitás, a hanyatló férfierő képviselete, vagy a kudarc állandó elszenvedése lenne. Az impotens csábító, aki túlságosan szereti a mamáját, papája szimbolikus halálának megszállottja, megrögzött idealista, akit tudattalanja elhagyott és akin fölöttes énje zsarnokian uralkodik. Mi ez? Tán irányelvek a korszerűtlen ész két szereplője fantasztá természetének megragadásához? Mert Don Quichotte, akit Miguel de Unamuno kisajátított a *Tragikus életérzés* című munkájában, a lovagi értéket fejezi ki, a katolikus eszmény folytonosságát, a spanyol identitás állhatatosságát, míg Don Juan, akit Kierkegaard reaktívált a *Vagy-Vagyban*, az érzékiség tiltakozását testesíti meg, amelyet a hódító érosz dárdájaként hajít a keresztény etikai követelményekre. Két ellenséges fivér, egyazon androgün két része.

Don Quichotte képviseli az arisztokrata ideál évszázados értékeit: a nagylelkűséget, az eleganciát, az udvariasságot, az áldozatkészséget, a szolgálatot, az önzetlenséget. A tény, hogy pártfogásába veszi az özvegyeket és árvákat, csak harsány hahotát vált ki a modern emberekből: ez az ódivatú etika gúny és állandó ugratás tárgya. Cervantes gúnyolódik e letűnt világon és kínos terhet rak mitikus párjára, azt követelve tőle, hogy illusztrálja a régimódi elvek alapján nyugvó élet lehetetlenségét. Rosinante lovagja állandóan ügyefogyottnak, nevetségesnek, szánalmasnak, siralmasnak mutatkozik és elmarad az etikai forradalom követelményei mögött. Sancho ugyancsak ezt a nevetségességet szenved el, bármerre is cipeli magával gazdája roskatag porhüvelyét.

Míg Don Juan a győzedelmes modernséget testesíti meg s szemlélteti: a cinizmust, az egocentrizmust, az erkölcstelenséget, a tisztátalanságot, a kifizetődő pimaszságot, a durvaságot. Eltökélttségétől, hogy semmibe se vesz se Istent, se embert, se Jót, se Rosszat, se Igazat, se Hamisat, kénköves szag terjeng körülötte, majd félelmet és rettegést kelt azokban, akik keresztezik útját abban a pillanatban, amikor feudális körsétáját járja. Mozart és Moliere, a többi elbűvölt művésszel együtt, magasztalja ezt a szolipszista, kegyetlen és autista alakot. E fogalmi személyiségből bőségesen merítenek majd az eljövendő évszázadok kedvenc figuráik megalkotásához: a hazudozó, az alakoskodó, az áruló, az esküszegő, a csaló, a hűtlen, a renegát – mind őbenne ünnepelhetik ősüket. Ezek az árnyalakok kormányozzák baljósan hétköznapijainkat.

A jó szándékú és elkeseredett Don Quichotte e téren szállt ádáz harcba a morálisan jó ügyért, amely azonban már eleve vesztesre ítéltetett. Ma a gonosz és erőszakos Don Juan minden ocsmány játszmában benne van, de rendelkezésére állnak az eszközök a játékhoz, majd a győzelemhez. Az abszolútum e két lovagja sorsszerűen áll szemben egymással: az egyiket mindenben akadályozza a gátolt életösztön, a másikat energiával tölti föl az általa táplált halálösztön. Sancho és Leporello tanúja e Titánok küzdelmének. Az egyik már előre elveszített

mindent, a másik nyer, bármi történjék is. Ők csak szolgák és a nézők szerepére kényszerülnek, azt látják, hogy egyikük gazdája alulmarad a világgal folytatott harcban s vele együtt eltűnik, míg a másik eddig ismeretlen univerzumból bukkan elő, amely a jövőben hosszú és brutális variációkban módosul. Mindkét esetben uralkodik a melankólia, a szomorúság, az értetlenség s tán a kétségbeesés szintén. Don Quichotte abba hal bele, hogy túlságosan szeretett, Don Juan pedig egyáltalán nem szeretett. Az átok két típusa ez.

E két embléma anyaméhe? A francia forradalom, a kereszténység hanyatlása, amelyet a klasszikus ész rombolt le. Amikor XVI. Lajos feje a fűrészpóros kosárba hullt, az arisztokrácia minden értéke köddé vált, a rosszak és a jók egyaránt – a becsület értelme, az erény becsülése, a transzcendens ideál, az egzisztenciális meghatározottság, az élet szenvedélyes szeretete. Don Quichotte képviseli annak az embernek a karikatúráját, aki megrekedt a régi értékeknél, nem ismeri a saját korszakát, és magára vonja a csordaöszön emberének gúnyos megjegyzéseit, aki képes odaállni minden új ügy mellé és áldozni az éppen divatos bálványok oltárán. A legtöbb ember szemében Don Quichotte régóta porosodó, érvényüket veszített törvényeket szolgál és nevetséges, amint rozoga gebéjén tovadöcög komikus lándzsájával, borbélytányérral a fején, Sancho kíséretében, aki alig tud mozogni otromba pocakja miatt.

S milyen a szerelem Don Quichotte szerint? Egész életet fölzábló szenvedély, amely a jogok előtt még kötelességeket teremt, esélyt az érték és a nagyság, az önzetlen lángolás bizonyítására, annak bizonyítására, hogy előbb a másik lelkét szeretjük, az egész testét beburkoló és a bőrből áradó energiát. Udvari regényekre méltó lovag álma ez, mondják a modern emberek, a naivoknak szóló kitalációk, akik még mindig meg vannak győződve róla, hogy Chrétien de Troyes vagy Bernard de Ventadour alkottak errefelé törvényeket. Ám ez csak amolyan fantazmagória, mely semmibe veszi a kort, az évszázadot, meg a szokáserkölcst. Mindegy – a kifejezés mégis megalkothatja az avult eszményben hívő lovag jelmondatát.

Don Juan viszont a markába röhög, jobban mondva nyíltan torkaszakadtából hahotázik. Még hogy a szerelem? Agyrém, botorság! Dulcinea? Akárcsak Abélard Héloise-a, Dante Beatricéje, Petrarca Laurája, Auguste Comte Caroline-je, mesebeli allegóriák, groteszk kitalációk, legtöbbjük zagyva elmeszülemény, csak arra jók, hogy szórakoztassanak valami szájtáti asztaltársaságot egy rossz csapszékben. Don Juan hazudik, csal, csábít és pusztít: öl, nőket szöktet meg a zárdából, házasságokat tesz tönkre, eljegyzéseket dúl szét, házasságot ígérve, tudva tudván, hogy úgyse tartja be ígéretét, káromolja Istent, szentségtörő módon viselkedik, erőszakoskodik, apját megveti, veszteget, zsarol, fenyegetőzik, lábbal tipor minden értéket. És diadalmaskodik! A XX. század ennek az embernek a százada, míg Don Quichotte szakadatlanul ellenáll a rossznak, mégpedig minden korszakban. Küzdelme egybe esik a különféle korszakok egyéb ellenállóinak küzdelmével.

Ugyanez a megjegyzés érvényes a Don Quichotte által védett többi erényre: a nagylelkűségre, az udvariasságra, a morális eleganciára, az adott szó értékére. A spanyol nemes zarándoklatai arra utalnak, hogy ő inkább a kötelesség és nem a jog oldalán áll. De la Mancha szülötte nem a helyzet és a pillanat előnyeit akarja kihasználni, felhalmozni, megkaparintani: az előkelőség kötelez, a nagyság az ő számára azt jelenti, hogy szolgálatba helyezi magát: jelen esetben a megalázottak, a szegények, a nincstelenek, a kitzasztottak, a védtelenek, a nyomorultak szolgálatába. Holnap majd jóságának kedvezményezettjei talán gonoszsággal fizetnek neki? Nem számít! Don Quichotte nem akar látni és nem is lát. Erénye? Képtelen fölismerai a rosszat. Nem tudja, hol a rossz és mikor pusztít. Naivság ez, mondják a közepszerűek.

Ezzel szemben Don Juan beszél, csúri-csavarja a szót, a hazug ígét, kalapálja az értéktelen érmét, két kézzel szórja e fedezetüktől megfosztott hamis szó-bankjegyeket: a nőknek, valamennyi nőnek, a férjeknek, a szeretőknek, persze a szolgája sem ússza meg, hitelezőinek, apjának, az útjába kerülő parasztoknak, áldozatai fivéreinek, apáinak. *Words, words, words.* Mire szolgál a nyelv e száalmas figurának? Elsősorban árulásra, kicsikarni másoktól minden eszközzel, minden áron, amit akar: a bizalmat. Aztán az egészet kidobni a szemétdombra, megvetni, nevetségessé tenni, tönkre silányítani. Ígéret Dulcineának? Még mit nem! Nahát, ez aztán tényleg különös viselkedés a nőkkel! Hasonló helyzetben Don Juan inkább metsző gúnnal pofonokat osztogat és nem kíméli a korbácsot.

Nilvánvaló, hogy e fogalmi személyiségek két szerepet játszanak: Don Quichotte-t állandóan áldozati szerepre kényszerítik, míg Don Juan folyton ragadozóként diadalmaskodik. A világ harsányan hahotázik az erény hősein, az etikai törvény védelmezőin, a lovagok morálján és adott szaván, a ragadozó madarakat ünnepli, a holtbiztos mozdulatokkal gyilkoló állatokat, a szerencsétlen embert mardosó, vérszomjas kutyákat, akin első pillantásra meglátszik a gyöngesség vagy a fáradtság. Mit tegyen hát egy haszonnak, hatékonyságnak, eredménynek behódolt univerzumban egy individuum, aki szélmalomharcot vív, veszedelmes banditáknak nézi a fekete disznókat, meg a fehér birkákat, ügyetlenül vizek és székel egy szénakazal mögött és ezzel a környék összes goromba gazdáját magára haragítja, amikor szénát és zabot próbál keresni a paripájának? Semmi, de semmi haszna sincs belőle a világnak.

Don Juan erkölcstelen arcátlanságával példát mutat az iparbáróknak, a vérengző zsoldosoknak, pimaszsága márványba örökíti a hercegeket, királyokat, államférfiakat, tőle tanulnak a zsarnokok talpnyalói, ő legitimálja a hatalom embereit és szolgálait, az ő kezével áldják a hatalom minden rendű és rangú segéderőit, szavaival magasztalják az aljasságok elkövetőit. Don Quichotte az Ideál erényeivel ékesíti önmagát, Don Juan viszont a kompromisszum fényében tündökök.

Ők ketten, utolsó csepp vérükig szemben állnak egymással, minden ponton egymás szöges ellentétét alkotják: Don Juan a poklokra száll, a demiurgoszi Parancsnok ragadja magával, aki nála hatalmasabb isteni haragot jelenít meg. Hátrahagyja a gyűlölet, a megvetés, a durvaság áldozatait, egyetlen barátja sem volt, senki, aki akár egy kevés szeretetet, ragaszkodást is érzett volna iránta. Halálának mindenki örül. Da Ponte és Mozart felfogásában Leporello jobb gazda keresésére indul. Sancho viszont el sem mozdul gazdája ágyától, aki több napig lázban égve haldokol, barátai igyekeznek szórakoztatni, az eljövendő örömökről mesélnek neki, unokahúga és házvezetőnője zokog, keservesen sír, záporosóként hullatja könnyeit. Halála után sírfeliratot fogalmaznak neki. Az emberek pedig rájönnek, hogy ő a legjobbak közé tartozott, akivel csak találkoztak valaha is.

A cinikus ragadozó úgy hal meg, hogy soha senkinek nem adott semmit, beérte azzal, hogy erőszakkal, durván vette el az emberekről, ami kellett neki – nem is kapott soha semmit. A korszerűtlen kóbor lovag szeretettől övezve szenderül jobblétre, amely szeretetet már a múltban jó előre viszonzta. Régi arisztokratikus erények az új, polgári etikával szemben: e harc győztesei büntetlenül parádéznak már régóta. Ezek az ágrólszakadtak a tömegükkel győznek, kormányozzák, vezetik a világot, ők adják meg formáit, szabják meg viselkedését. A donhuanizmus és a donkihottizmus szavak együtt látták meg a napvilágot az ipari forradalom első pillanataiban, mintegy a lehetőség jeleként, hogy az általános lealjasodás közepette nyíltan is lehet küzdeni, még akkor is, ha ez a harc már előre elveszett a mindenképpen győztes, sunyi háborúban.

fordította **Romhányi Török Gábor**

Forrás: Michel Onfray: *La lueur des orages désirés*, Paris, Grasset, 2007. *Célébration d'un ingénieur hidalgo*,
38-44. o.

